

Вишња Станчић

Институт за политичке студије, Београд

РОЛСОВА ИДЕЈА ЈАВНОГ УМА *

„Пошто више нико не мисли да употребљива политичка концепција за неки уставни режим може да почива на прихватању католичке или протестантске вере, или неке друге религије, може се помислити како опште и обухватне филозофске и моралне доктрине могу да преузму ту улогу.“¹⁾

Џон Ролс

Сажетак

У овом раду аутор се бави Ролсовом идејом јавног ума, затим примедбама изнетим у вези са овим концептом, као и могућим одговорима на њих. Уколико пођемо од чињенице постојања дубоких доктринарних подела у модерним демократским друштвима, намеће се питање о томе како осигурати основу за јединство друштва, односно како постићи сагласност око фундаменталних питања која се односе на основе политичког поретка. Другим речима: како обезбедити стабилност и кооперативност у друштву чији чланови нису припадници исте вере, нити деле иста морална уверења? Према Ролсу, управо ово представља главни проблем демократских друштава. У том смислу, у раду ће бити разматран Ролсов пројекат политичког либерализма, који представља могуће решење поменутог проблема. У оквиру овога, биће анализирани појмови рационалности и разложности, као и концепт преклапајућег консензуса. Напокон, у светлу поменутих разматрања, бавићемо се питањем да ли су, и могу ли бити, компатибилне демократија и свеобухватне доктрине, религијске и нерелигијске.

Кључне речи: политички либерализам, јавни ум, демократија, политичка култура, вредносни плурализам.

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1) Волин, Шелдон, *Политика и визија*, Филип Вишњић, Службени Гласник, Београд, 2007, стр. 690.

Човечанство је дубоко подељено супротстављеним, па чак и непомирљивим погледима на свет: постоји мноштво визија добра, односно мноштво свеобухватних доктрина. Модерна демократска друштва одликују се плурализмом свеобухватних религиозних, политичких, идеолошких и моралних доктрина. Свеобухватне доктрине представљају системе уверења појединаца, које дефинишу, како интимна уверења и понашање појединца у приватној сфери, тако и организовање друштва као целине; у том смислу оне јесу целовито учење. Дуго се сматрало (мада и данас постоје оваква становишта) да овакве поделе у друштву представљају претњу за његову стабилност, као и да ономогућавају друштвену кооперацију. Управо је свеобухватност доктрина та која, чини се, слагање чини немогућим. Заиста, зар се не намеће питање о томе “како створити јавног грађанина у друштву у коме чланови прихватају супротне обухватне доктрине?”²⁾ У околностима дубоких религиозних, моралних и идеолошких подела, питање које је од кључне важности јесте: можемо ли, и на који начин, у оквиру одређене политичке заједнице, постићи сагласност око фундаменталних питања која се односе на основе политичког поретка? И, уколико не можемо, шта то имплицира?

Вековна пракса нетолеранције потврђује да се доскора мислило да стабилно и јединствено друштво захтева једнодушну религијску сагласност, па је тако нетолеранција сматрана условом друштвеног поретка и стабилности. Поред тога, толеранција је доживљавана као мирење са јеретичким погледима и одустајање од апсолутног захтева за истином. Апсолутни карактер захтева за истином огледа се у спремности да се властита концепција наметне средствима политичког насиља. Како је, дакле, могуће да афирмишемо неку свеобухватну доктрину, а да притом не желимо да употребимо државну власт како бисмо је свима наметнули? Како да обезбедимо коегзистенцију различитих погледа на свет унутар исте политичке заједнице?

Првенствено инспирисан овим проблемом, Џон Ролс (John Rawls) је у својој чувеној књизи *Политички либерализам* покушао да да одговор на питање о томе шта може осигурати основу за јединство друштва у околностима дубоких доктринарних подела. Као један од кључних појмова у овој књизи издваја се појам *јавног ума*, који Ролс уводи тек у *Политичком либерализму* (1993), а који се не јавља у његовој претходној књизи *Теорија правде* (1971). Као главни мотив и инспирацију у својој новој књизи, Ролс наводи

2) Ibidem, str. 687.

потребу да се пронађе решење за „оно што по њему представља кризу модерне, уставне демократије.“³⁾

За Ролса, дакле, главни проблем демократских друштава јесте како обезбедити стабилност и кооперативност у друштву чији чланови нису припаднице исте вере, нити деле иста морална уверења. Напокон, да ли су, и могу ли бити, компатибилне демократија и свеобухватне доктрине, религијске и нерелигијске? Ово питање, упозорава Ролс, мучи савремени свет, па је његово решавање један од кључних задатака политичке теорије. Овако је Ролс прегнантно формулисао свој став о релевантности улоге политичке филозофије и најважнијим политичким питањима: „У уставној демократији, један од најважнијих циљева политичке филозофије јесте излагање политичке концепције правде која је у стању не само да пружи широку основу за оправдање политичких и друштвених институција већ и да обезбеди политичку стабилност за наредне генерације... На тај начин, политичка филозофија није само политика; бавећи се јавном културом она разматра перманентне историјске и социјалне услове друштва и покушава да реши најдубље конфликте друштва.“⁴⁾

ПОЛИТИЧКИ ЛИБЕРАЛИЗАМ

Јавни ум представља политичку идеју која изражава фундаменталне политичке вредности, на основу којих је дефинисан политички однос, односно однос власти према грађанима, као и однос грађана једних према другима. Идеја јавног ума припада идеји демократије, односно концепцији добро уређеног уставног демократског друштва.⁵⁾ У том смислу, Ролс напомиње да це они који одбацују уставну демократију, сигурно одбацити и саму идеју јавног ума. Ова идеја, дакле, припада ширем концепту делиберативне демократије, односно представља један од њена три основна елемента. Преостала два, према Ролсу, јесу уставне демократске институције, као и знање и жеља грађана да следе идеал јавног ума, односно њихова мотивисаност да поштују овај идеал.

Суштину делиберативне демократије чини сама идеја делиберације, која представља такав начин, односно процес доношења политичких одлука, у коме грађани воде политичке расправе раз-

3) Ibidem, str. 667.

4) Ibidem, str. 667.

5) Ролс, Џон, *Право народа* са „Још једном о идеји јавног ума“, Alexandria Press, Нова српска политичка мисао, Београд, 2003, стр. 169.

мењујући аргументе и разматрајући разлоге изнете у вези са политичким питањима. Овакав приступ, за разлику од агрегативног, подразумева да индивидуалне преференције нису напосто дате и непроменљиве, него да се мишљења грађана могу мењати под утицајем разлога и аргумената у току расправе са другим грађанима. Дакле, политички ставови грађана „нису само непроменљив исход њихових постојећих приватних или неполитичких интереса.”⁶⁾, него представљају и делиберацијом „прочишћене” преференције. Ово нам показује да делиберативни приступ полази од ширег концепта рационалности у односу на теорију друштвеног избора, која подразумева да су индивидуалне преференције фиксне и да се не могу мењати. Концепт делиберативне демократије настао је управо као одговор на тешкоће са којима се суочава агрегативни концепт демократије. Показује се да се делиберацијом долази до приближно једновршних преференција, што доводи до веће хомогености групе, а самим тим се лакше долази и до друштвеног избора.

Предмет јавног ума представљају фундаментална политичка питања, односно основна структура друштва коју чине политичке, економске и социјалне институције. Како напомиње Ролс, јавни ум је јаван на три начина, и могло би се рећи да ова три аспекта чине његову суштину. Најпре, то је ум јавности, тј. ум слободних и једнаких грађана; његов предмет представља јавно добро, односно уставни елементи и фундаментална политичка правда. Напокон, природа и садржај јавног ума су јавни, односно суштину јавног ума управо и јесте јавно расуђивање и јавно оправдање разложних концепција политичке правде.⁷⁾

Садржај јавног ума представљају разложне политичке концепције правде. Дакле, јавни ум, тј. слободна и јавна употреба моралних и интелектуалних способности грађана, води, односно треба да води, до консензуса о основама политичког поретка; такав консензус био би у стању да разреши основне сукобе у друштву. Преклапајући консензус, односно оно око чега би сви грађани (западних демократских друштава) могли да се сложе, сматра Ролс, јесте либерална политичка концепција правде, која у ствари представља његов пројекат политичког либерализма (овај термин представља један од најважнијих појмова Ролсове политичке филозофије).

За разлику од *Теорије правде*, у којој нуди моралну основу за демократско друштво, односно, како он сам каже, концепцију

6) Ibidem, str. 178.

7) Ibidem, str. 171.

правде као непристрасности која представља свеобухватну либералну доктрину⁸⁾, у *Политичком либерализму* Ролс нуди политичку концепцију правде. Кључна разлика је у томе што таква концепција правде није заснована на свеобухватној доктрини, и управо то обезбеђује могућност постизања консензуса међу грађанима који деле различите, чак међусобно непомирљиве, свеобухватне доктрине.

Либерална политичка концепција правде, самим тим што није заснована на некој свеобухватној доктрини, омогућава стабилност и друштвену кооперацију, тиме што не задира у свеобухватне доктрине појединаца. Јавни ум је у том смислу компатибилан са многим облицима нејавног ума. Појединци тако могу да истовремено афирмишу и своју свеобухватну доктрину, и политичку концепцију правде, коју сви прихватају. То показује да јавни ум, када је реч о неполитичким вредностима, не води до опште сагласности, нити треба да води. Сама чињеница постојања различитих свеобухватних доктрина јесте последица терета расуђивања, односно слободе мисли и савести.

За разлику од *Политичког либерализма*, у својој претходној књизи *Теорија правде*, Ролс претпоставља да сви чланови друштва треба да афирмишу исту доктрину. Таква врста друштва, међутим, противречи чињеници разложног плурализма, па Ролс напомиње како је оно немогуће. Ово нам показује да у *Политичком либерализму* Ролс нема намеру, нити амбицију да створи свеобухватну доктрину, него своју концепцију ограничава на сферу политичког (јавну сферу). У том смислу, појединци представљају уједно грађане и чланове одређених удружења, па су на тај начин приватна и јавна сфера одвојене.

Принципи правде примењују се директно на основну структуру друштва, а индиректно на удружења, па је тако обезбеђен слободан и неспутан унутрашњи живот чланова различитих удружења, али су уједно заштићена и њихова грађанска права (основна права и слободе). Дакле, појединци су слободни да бирају удружење којем желе да приступе, под условом да је њихово чланство добровољно, и да, уколико желе, могу да га напусте. Ролс на овај начи изражава свој став: „Као грађани, имамо разлога да наметнемо ограничења која политички принципи правде утврђују за удружења; док као чланови удружења имамо разлога да лимитирамо та ограничења, како би оставила простор за слободан и бујан уну-

8) Ibidem, str. 227.

трашњи живот који таквом удружењу одговара. Овде опет видимо потребу за поделом рада између разних врста принципа.”⁹⁾

Главно питање које Ролс покушава да реши, а које по њему представља кључни проблем политичког либерализма, јесте: како је могуће стабилно и праведно друштво слободних и једнаких грађана, у коме постоји доктринарни сукоб без изгледа да буде решен, односно без изгледа да иједна од свеобухватних доктрина просперира, тј. буде наметнута средствима политичког насиља? Улога јавног ума управо јесте да обезбеди стабилност из правих разлога, а не само као *modus vivendi* (односно, као стање које би потрајало док нека доктрина, освајањем власти, не би била наметнута свим грађанима). Не постоји други пут за непристрасно осигурање слободе, која је конзистентна са једнаким слободама других, напомиње Ролс.¹⁰⁾

Тај пут се састоји у томе да се тежи преклапајућем консензусу око политичких вредности, а не и око свеобухватних- њима се може безбедно препустити да обликују мисао и деловање људи у приватној сфери. Политичке вредности, које сви грађани треба да прихвате, и које регулишу основни оквир друштва, јесу грађанске слободе (једнака права и слободе), владавина права и право на учешће у политичком животу. Овакав политички поредак јесте либерално-демократски, а једна од његових кључних карактеристика јесте неутралност државе спрам погледа на свет. Либерална држава не намеће грађанима никакав поглед на свет, никакву визију добра: она је неутрална спрам свеобухватних религиозних, моралних и идеолошких доктрина својих грађана. Са успостављањем либералне демократије тако долази до одвајања религије од државе, што либералну државу чини лаичком, насупрот конфесионалној држави.

Проблем политичког либерализма јесте проблем политичке правде, а не највишег добра, и у том смислу он не представља свеобухватну доктрину. Политички либерализам се, дакле, не бави тиме који су морални судови истинити; као што ни за либералну политичку концепцију правде не претпоставља да је истинита, него политички разложна. Ролс нема амбицију да политичку концепцију утемељи на истини. „Али само на овај начин и прихватањем чињенице да политика у демократском друштву никада не може да се руководи оним што ми сагледавамо као целу истину, можемо да остваримо идеал изражен у принципу легитимности: да живимо

9) Ibidem, str. 203.

10) Ibidem, str. 193.

политички с другима у светлу разлога за које се разложно може очекивати да ће их други прихватити.”¹¹⁾

Појам политички разложног представља један од најважнијих појмова Ролсове политичке филозофије. Свеобухватне доктрине могу бити разложне и неразложне: разложне су оне које не одбацују темеље либерално-демократског поретка. Неразложне доктрине тако представљају претњу демократским институцијама, а као пример неразложних, нелибералних политичких концепција можемо навести уређења попут аутократије, диктатуре, божанског права монарха, аристократије, корпоративне олигархије, итд. У том смислу инхерентна карактеристика демократских друштава јесте управо разложни плурализам: плурализам супротстављених разложних религијских, филозофских и моралних доктрина. Демократска политичка култура, дакле, мора бити обележена плурализмом; он представља неизбежан исход деловања слободних институција.

Разложност тако представља главну врлину грађана и доктрина: грађани су разложни уколико прихватају услове узајамности, односно симетричности и непристрасности. Концепције политичке правде су разложне уколико задовољавају критеријум реципроцитета. Разложност подразумева сагледавање других грађана као слободних и једнаких, као и спремност на то да се другима понуде непристрасни услови сарадње. Ово подразумева спремност грађана да, у политичкој дискусији, једни другима понуде разлоге и оправдање (у прилог мишљења које заступају) које и други могу да прихвате, под условом да нису изманипулисани, под притиском или потчињени.

Овде је битно напоменути Ролсову дистинкцију између појмова *рационалност* и *разложност*. Како он сам напомиње, *разложно* је јавно на начин на који *рационално* није: „Уз помоћ разложног ми се укључујемо као једнаки у јавни свет других и постајемо спремни да, у зависности од случаја, предложимо или прихватимо непристрасне услове сарадње са њима.”¹²⁾ Ми смо спремни да се придржавамо ових правила, под условом да смо уверени да су и други спремни на то. Појединци су *рационални*, у смислу да имају сопствене циљеве које желе да остваре кроз непристрасну сарадњу, а *разложни*- уколико су спремни да понуде и прихвате такве услове сарадње, тако да свако има користи од ње.

11) Ролс, Џон, *Политички либерализам*, Филип Вишњић, Београд, 1998, стр. 284.

12) Ibidem, str. 87.

Разложне личности, дакле, не покреће опште добро као такво, па се разложно друштво не може окарактерисати ни као алтруистичко (у којем би се водило рачуна само о интересима других), нити као себично (где би се водило рачуна само о сопственим интересима). Разложно друштво, како напомиње Ролс, није ни друштво светаца, ни друштво себичних.¹³⁾ На основу ових ставова можемо закључити да су *рационалност* и *разложност* комплементарне идеје, и да политичка концепција правде не покушава да изведе разложност из рационалности. Чини се да Ролс у *Политичком либерализму* заузима становиште по коме друштво више угрожава „сабласт неспоразума, него сукоб интереса“¹⁴⁾, па тако као главни проблем демократских друштава види доктринарни конфликт, пре него супротстављеност партикуларних интереса рационалних појединаца.

МОГУЋИ ПРОБЛЕМИ ИДЕЈЕ ЈАВНОГ УМА

Сада се поставља питање да ли на овај начин конципирана идеја јавног ума подлеже некој врсти критике, односно да ли постоје одређене сумње и проблеми у вези са њом. Ролсово дело *Политички либерализам* и идеје изнете у њему, свакако су покренули многе плодне расправе и отворили многа релевантна питања политичке теорије и праксе. У овом делу рада изложићемо неке од критика упућених Ролсовој идеји јавног ума, као и могуће одговоре на њих.

Најпре, ту је тзв. *парадокс либерализма*: либерализам би, на основу самог појма, требало да буде толерантан према свим доктринама, односно погледима на свет. Ролсова либерална концепција политичке правде, међутим, сматра неразложним и неповољним за демократско друштво, оне свеобухватне доктрине које не прихватају основе либерално-демократског поретка, односно оне које не прихватају политичке вредности попут једнаких основних права и слобода, владавине права и права на учешће у политичком животу. Како је, дакле, могуће да либерализам, који је сам прокламовао начело толеранције, буде нетолерантан према одређеним концепцијама и вредностима? Плаузибилан одговор, односно решење овог парадокса који се наизглед јавља, би могао да се састоји у тврдњи да је либерализам нетолерантан само према оним

13) Ibidem, str. 88.

14) Волин, Шелдон, *Политика и визија*, оп. цит., стр. 687.

концепцијама које су и саме нетолерантне: које ускраћују основна права и слободе, и тиме нарушавају критеријум реципроцитета.

Може се учинити да је строгом поделом на приватну (нејавну) и јавну сферу нарушен морални интегритет личности, и да су тако грађани приморани на двоструки морал (приговор о тзв. шизофреној структури личности грађанина¹⁵⁾). Појединци следе различит скуп правила у различитим сферама живота¹⁶⁾ (најпознатији случајеви дубоких моралних неслагања јесу теме попут абортуса, заштите животиња, верске праксе у школама...). Међутим, намеће се питање о томе шта би представљало алтернативу оваквом приступу, уколико не желимо да доктринарни конфликти постану политички конфликти. Чини се, ипак, да Ролсова политичка концепција правде омогућава стабилност принципа правде, и самим тим спречава да се доктринарни конфликти пренесу у поље политичког.

Још једна од примедби коју неки упућују Ролсу јесте одрицање од моралне аутономије, и ограничавање на политичку аутономију.¹⁷⁾ Ролс заиста допушта одређене нелибералне нејавне (неполитичке) праксе: понека концепција добра може да противречи начелу моралне аутономије. У том случају, то би било добровољно одрицање од моралне аутономије, у име неких других вредности... Ролс допушта неговање овакве концепције унутар нејавне, приватне и асоцијативне сфере, уколико се на плану политичког постигне консензус око поштовања политичке аутономије. Ролсова политичка концепција правде у оквиру либерално-демократског поретка не приморава грађане да прихвате моралну аутономију, као ни да одбаце нелибералне вредности, уколико се ради о приватној сфери. Колико год била неспорна интринсична вредност моралне аутономије, Ролсов приступ делује плаузибилно: фаворизовање било које етичке концепције не може бити оправдано јавним умом. Да би оправдање било могуће, морамо поћи од претпоставки и вредности које сви прихватају; такве претпоставке нам не може омогућити ниједна свеобухватна доктрина, па ни либерална.

Једна од критика упућених идеји јавног ума, коју и сам Ролс разматра, јесте могућност да јавни ум, односно начин доношења одлука који ова идеја претпоставља, доведе до нерешених исхода. Како сам Ролс примећује: „Јавни ум често допушта више од јед-

15) Ibidem, str. 218.

16) Занимљиво је поменути слично решење Макијавелија: приватни и јавни морал (владаоца) се разликују.

17) Видети: Павићевић, Ђорђе, „Јавни ум као политички идеал: схватање Џона Ролса”, *Филозофија и друштво* 2/2007, стр. 220.

ног разложног одговора на свако конкретно питање.¹⁸⁾ Дакле, могуће је да грађани у политичком процесу не постигну сагласност око неког питања, иако деле исту политичку концепцију правде. Ово делује као реална тешкоћа: коју процедуру избора применити уколико делиберацијом не може да се постигне консензус? Ролс, а чини се да има основа да се сложимо са њим, на ову објективну тешкоћу одговара тако што предлаже гласање: исход гласања обавезује грађане на основу већинског принципа и треба га сматрати легитимним. Дакле, закључује Ролс, понекад је неопходно прибећи гласању, чак и када се ради о фундаменталним политичким питањима: „А ако се о тим питањима расправља позивањем на политичке вредности и грађани гласају за оно што искрено мисле, онда је идеал очуван.”¹⁹⁾ Овде се можемо сложити са Естлундом (David Estlund), који говори о томе да постоји више типова, односно група проблема, и да у зависности од тога о ком проблему је реч, бирамо и начин доношења одлука; одлуке тако некад препуштамо стручњацима, понекад прибегавамо већинском принципу...²⁰⁾

На основу досадашњих разматрања можемо закључити да јавни ум охрабрује морални плурализам, насупрот моралном монизму, односно инсистирању на постојању једне *објективне* истине и наметања једног циља и специфичне вредности. Чини се да управо плурализам представља неговање јавног ума и демократске политичке културе. Овакав став потврђује и Исаија Берлин (Isaiah Berlin) следећим речима: „Схватити релативну вредност сопствених убеђења, а ипак их се непоколебљиво држати – по томе се просвећен човек разликује од варварина. Да тражимо више од тога налаже нам можда дубока и неизлечива метафизичка потреба; међутим, пристајање да та потреба управља нашим поступцима знак је једнако дубоке, али опасније, моралне и политичке незрелости.”²¹⁾

Како, дакле, да обезбедимо коегзистенцију различитих погледа на свет унутар исте политичке заједнице? Тако што ће свим

18) Ролс, Џон, *Политички либерализам*, op. cit., str. 281.

19) Ibidem, str. 282.

20) Estlund, David, „Beyond fairness and deliberation: The epistemic dimension of democratic authority”, *Deliberative democracy: essays on reason and politics*, Massachusetts, London, 1997.

21) Берлин, Исаија, *Четири огледа о слободи*, Филип Вишњић, Београд, 1992, стр. 259.

људима бити призната слобода мисли и савести, односно основна права и слободе, који морају бити чврсто утемељени и јавно признати. Људска права тако представљају одговор на изазове друштвене модерне.²²⁾ Признавање ових права је у ствари толеранција, која не представља релативизам, него признавање права на уверења различита од сопствених. Начело толеранције је темељно либерално начело; првобитно се односило на трпељивост у верској сфери, јер је настало као реакција на сурове верске ратове. Либералном начелу толеранције супротставља се сваки облик догматизма, фанатизма и искључивости: ако у данашњем свету постоји претња миру, она, између осталог, потиче и од фанатизма, односно слепог веровања у сопствену истину и спремност да се она наметне средствима политичког насиља.

Ролсова заслуга је у томе што је још једанпут подвукао важност слабљења политичког утицаја свеобухватних доктрина, односно истакао могуће разорне последице политичке употреба појма истине. Не можемо да се не сложимо са његовим захтевом који гласи: „Страст да се апсолутна истина оличи у политици није у складу са идејом јавног ума демократског грађанства.”²³⁾ Зато он у јавној, политичкој сфери предлаже употребу појма *политички разложног* уместо појма *истине*. Дубоки доктринарни конфликти су још од појаве хришћанства постали важни: просветитељско обећање де ће напредак знања водити разрешењу доктринарних конфликата није се испунило.

Зато је од кључног значаја још једном, заједно са Ролсом, истаћи важност демократске политичке културе и улоге разложног грађанина, као и упозорити на опасност за демократију која потиче од доктринарних конфликата у друштву. Коегзистенција различитих погледа на свет у оквиру једне политичке заједнице није ништа мање ургентан проблем данас, него на почетку модерних времена. Многи одлучујући политички догађаји у 20. веку, попут јачања национализма и фундаментализма, „затим интензивирање улоге етничке и верске искључивости у вођењу ратова и формирању држава- потпуно су супротни очекивањима свих политичких филозофија заснованих на Просвећености.”²⁴⁾ У оваквим околностима, упозорава Ролс, преостаје нам да бирамо између сукоба до смрти, или једнакости слободе мисли и слободе савести.

22) Јирген Хабермас, *Постнационална констелација*, Откровење, Београд, 2002, стр. 137.

23) Ролс, Џон, *Право народа* са „Још једном о идеји јавног ума”, *op. cit.*, стр. 171.

24) Греј, Џон, *Либерализам*, ЦИД, Подгорица, 1999, стр. 120.

ЛИТЕРАТУРА

- Берлин, Исаија, *Четири огледа о слободи*, Филип Вишњић, Београд, 1992.
- Волин, Шелдон, *Политика и визија*, Филип Вишњић, Службени Гласник, Београд, 2007.
- Греј, Џон, *Либерализам*, ЦИД, Подгорица, 1999.
- Estlund, David, „Beyond fairness and deliberation: The epistemic dimension of democratic authority”, *Deliberative democracy: essays on reason and politics*, Massachusetts, London, 1997.
- List, Christian; Luskin, Robert C.; Fishkin, James S.; McLean, Iain, *Deliberation, single-peakedness, and the possibility of meaningful democracy: evidence from deliberative polls*, PSPE working papers, 01-2006, Department of Government, London School of Economics and Political Science, London, UK, 2006.
- Матић, Милан, *Либерализам, популизам и демократија*, Институт за политичке студије, Београд, 2005.
- Павићевић, Ђорђе, „Јавни ум као политички идеал: схватање Џона Ролса”, *Филозофија и друштво* 2/2007.
- Ролс, Џон, *Политички либерализам*, Филип Вишњић, Београд, 1998.
- Ролс, Џон, *Право народа* са „Још једном о идеји јавног ума”, Alexandria Press, Нова српска политичка мисао, Београд, 2003.
- Ролс, Џон, *Теорија правде*, ЦИД, Службени лист СРЈ, Подгорица, 1998
- Стојадиновић, Миша, „Демократија у XXI веку”, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 01/2010, стр. 147-163.
- Станчић, Вишња, „Појам позитивне и негативне слободе – античко и модерно схватање слободе”, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2012, стр. 91-103.
- Хабермас, Јирген, *Постнационална констелација*, Откровење, Београд, 2002.
- Companion to contemporary political philosophy*, Blackwell Publishing, USA Malden, 1993.

Visnja Stancic

RAWLS'S IDEA OF PUBLIC REASON

Resume

In this paper the author is dealing with the complexity of relation between democracy and value pluralism. If we start from the fact of the existence of different, even irreconcilable, moral and religious beliefs within contemporary political communities, the question of crucial importance arises: how to create a „public” and loyal citizen in a society of deep doctrinal divisions? Afterwards it will be discussed plausibility of John Rawls's solution to this relevant problem: his ideas of political liberalism and overlapping consensus, as well as notions of reasonableness and rationality. Liberalism will be examined as a comprehensive doctrine, as well as a political conception. Relying on

previous research, the author will analyze significance of democratic political culture and liberal political conception for the sustainability of democracy and value pluralism.

Key words: political liberalism, public reason, democracy, political culture, value pluralism.

* Овај рад је примљен 10. априла 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. јуна 2013. године.